

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS”

DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

VÍCTOR CATALÁ

EL DIA 14 DE GENER DE 1923

BARCELONA

IMP. «ATLAS GEOGRÁFICO» - CONSELL DE CENT, 140 A 144

1923

DISCURSOS

LLEGITS EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

VÍCTOR CATALÁ

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS” DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

VÍCTOR CATALÁ

EL DIA 14 DE ENERO DE 1923

BARCELONA

IMP. «ATLAS GEOGRÁFICO» - CONSELL DE CENT, 140 A 144

1923

SENYORS ACADÈMICHS:

Una de les sorpreses més grosses de la meua vida—que no n'ha pas estat del tot mancada de sorpreses—, fou la nova de que se'm destinava un lloch en la *Reyal Acadèmia de Bones Lletres*. Y, al acusarvos rebut de la comunicació en que'm participavau l'acort prè, venia a dirvos, plena de sincera y pregona emoció: «Persona sana de vans inflaments, no he pogut menys que preguntarme a quin arcà propòsit podia obehir que aquesta casa, Sèu d'eminències pujades y aclarides en totes les disciplines del estudi, badi tan generosament ses portes a un senzill aficionat erm de ciència y sens més lluch y guiatge que l'instint; y, no trobant, en ma confusió, clara resposta, vinch a comprendre que l'alta honor que se'm dispensa, no es un premi a merxements personals, sinó una mostra de consideració y un estimul a les dones catalanes que s'ocupen y preocupen dels negocis del esperit.

Si axí fós, jo dono en nom de totes elles y en el propri, les més fervents mercès a n'aqueixa doctíssima Corporació.

El príncep mana per rahó de potestat y 'l sùbdit obeheix per rahó de servitut. Prínceps vosaltres sou en los dominis de l'intel·ligència; y acte temerari y de mal gust fóra, per la meua part, resistirme a secundar el noble propòsit, llevant-li la finalitat que's cerca y, en tot càs, no acatar les vostres decisions sens discutirles, bo y comprenent que traspassen els límits de la justícia per entrar de plè en la més declarada benevolència».

Me permeto retraure aquesta lletra, senyors acadèmichs, pera no tenir que repetir, ab diferents paraules, els mateixos conceptes, puig malgrat els mesos transcorreguts des del

moment en que la vaig escriure, no hi ha hagut variació sensible en mos sentiments ni en la manera de judicar la qüestió. El fet queda plantejat al meu davant ab tots sos mireteigs enlluernadors, que, pertorbantme, me priven de veurehi serenament y, axí, tancant el ulls a l'evidencia y, no podent imitar a tots vosaltres, que, al traspassar aquest gloriós marxapeu, encobriu vostres mèrits reals y positius ab el vel sotil de la modestia, pera oferirlos als nous companys ab més fina cortesia, baxo'l cap sens protesta y vinch a afegir, ab la planera senzillesa dels humils: —«Fasses, senyors, vostra soberana voluntat! M' heu cridat generosament a la vostra companyia y jo hi vinch, sabedora de que hi vinch en qualitat d'*escolà d'amen*; mes, per axò mateix, hi vinch ab el cor plè de reverencia; única ofrena que puch fer a la comunitat, anch que aquexa, quan menys, segura y abundosa, car el Senyor no 'm posà límit ni falladura en la facultat d'admirar tot allò que es alt y noble y digne d'admiració»—.

He dit que res havia variat en mí del moment en que m'elegireu ensà, y he dit erradament, car hi ha dut un escreix y no petit, d'emoció, a l'emoció inicial, el conèixer darrerament, ab el nom preclar del meu predecessor en aquest lloch, el nou significat que a n'aquella decisió donavau. En efecte, sens fer cabal de l'enorme distancia que mitjançar poguès entre l'anat y el vingut, dexant de banda tota condició diversificadora y no parantvos més que en los punts de contacte o de similitut possible entre l'esperit d'En Frederich Rahola y 'l meu esperit, heu volgut consagrar, nomenant a un empordanès pera ocupar la vagant que un altre empordanès dexava, un tribut a n'aquella nostra terra lluminosa y gloriosa que, tant En Rahola com jo, hem estimat ab càlida, ab apassionada amor. Com me bull novament el cor d'orgull y de reconexença envers vosaltres, davant de vostra nova deferencia y... com deù estimàrvos-la axí mateix, des de la pura regió hont demora, l'ànima del absent, ell que la tenia tan entendrida y tan entendridora, tan xardorosa y beatament esclava del sentiment de pàtria!

Perquè 'l sentiment de pàtria ve a ésser com un jòch de cercles concèntrichs que van, naturalment, de menor a ma-

jor, tancantse els uns als altres y abraçant y contingent, sempre ab figura completa y perfecta, de lo més pròxim a lo més llunyà, des del clòs de la pròpria llar — petit cercle central, — al de la pròpria vila, la pròpria comarca, la pròpria nació, la pròpria raça... Y, quant més se va reduhint y estrenyent el cercle, tant més se condensa e intensifica la substancia originaria que enclou y tant més pura y activa 'n devé l'essència resultant de la compresió sentimental. Així, per' En Rahola y pera mí, l'Empordà ha sigut el punt d'eternitat generador de tot lo bó y tot lo bell que conexem, un punt d'eternitat tremolant constantment, com una goteta d'argentvíu, al fons del cor y de la consciencia; l'esclat de llum, potent fins al grau màxim, que 'ns ha aclarit la ruta a fer y 'ns ha lliurat de les opresores vaguetats de la tenebra, ab totes ses fantasmés del dubte y del excepcionalisme, ab totes ses basardes torbadores devant els perills de l'acció...

Aquest convenciment fa què, al venir a ocupar son lloc en l'Academia, ho fassa ab dolor, sí, perque la meva entrada es la tristíssima conseqüència de la seva sortida, — sortida, per dissort, definitiva! — però sens l'engunia atuhidora, sens la pregona vergonya que m'hauria de fer, 'si sols tingués en compte les meves condicions en relació ab les d'ell. Tots som lo que som y no lo que voldriem ésser; y, així, als ulls del món com als vostres ulls, En Frederich Rahola servarà per arreu la seva mida natural y jo servaré, axís mateix, la meva, y tant quant més escassa aquesta sia, més creixerà, per comparança, la de mon ilustre devanter; però ell y vosaltres podreu tenir la certesa de que, al ocupar la seva cadira, si no li soch un hereu prou lluhit y ovirador, li duré, al menys, una fèrvida compresió cordial y seré un fidel honorador de sa memoria, per rahó, bo y dexant de banda totes les altres rahons, d'aquexa amor que 'ns fou comú y que refón en sí les demés que 'ns podrien haver agermanat.

Per axò, al fer l'oració de consuetut en aquests actes, jo voldria dirvos d'En Rahola tot alló de bell y enlayrat que ell se merexia y que no fos estat dit encar, mes, d'una banda, sobre no tenir cap aptesa de crítich ni cap competencia pera judicarlo en los diversos rams del saber en que

excel·lí'l benemèrit mort, me semblaria una perfecta imper-
tinencia y una pèrfecta ridícula, pretendre descobrirvosel
justament a vosaltres, sos companys y amichs, els qui'l se-
guireu pàs a pàs, durant tota sa vida, d'activitat múltiple-
ment irradiant, y que gustareu sovint les primicies de son
gust y de son enginy, que poguereu controlar abans que'ls
forans, el tremp de son ànima y de son caràcter; y, d'altra
banda, jo no l'havía tractat, a n'En Rahola y casibé pot
dirse que no'l conexia personalment, puig l'havía vist dues
úniques vegades; certa vetlla, fà anys, en una casa hont ell,
lo mateix que jo, estava convidat, y un altre día, per cert,
ben memorable pera ell y pera mí; el día dels Jochs Florals
de 1917, en que fou consagrat mestre en Gay Gabèr.

Per aquestes rahóns, defugint la pedanteria de redir ma-
lament del polítich, del historiador, del economista, del
jurisconsult, del americanista, del sociòlech, del periodista,
del poeta, del lluytador, del acadèmich, del amich, del pa-
triotista, etz., etz., lo que vosaltres y'l públich sabeu prou bé
y molt millor del que podria saber may jo, per molt que
estudiés aquexa nobilíssima y acabada figura d'home pú-
blich, demano adjutori als tendres y pietosos recorts fami-
liars, pera donarvos un trasllat sumari del sustentacle y
fonament de tot axò, un croquis de la poncella, encar
apinyocada, que'l temps havia de desplegar com explèndi-
da rosa de mil fulles en los vergers de nostra renaxença;
es dir, pera fervos una petita retirança del simpàtich y pro-
metedor noy de Cadaqués, que, al escalf vivificant del entus-
siasme y l'esforç continuats, — desvetlladors els més segurs
de qualitats y possibilitats en potencia, — havia de convertir-
se en l'il·lustre ciutadà quina pèrdua lamentem tots avuy y
plora y plorarà per llarchs anys nostre mare Catalunya.

Cosa sabuda de tothom és que En Frederich Rahola
vegè la claror primera en Cadaqués, un dels reconcs més
pintoreschs y originals de la original y pintoresca costa
brava catalana. Poble enclavat, com el moll d'un'òstia en la
seva valva, en un anfiteatre natural de llosa, Cadaqués te al
devant la mar brava, al darrera, la montanya aspriua y al
demunt el cel llunyer, incalsigable; y d'aquests tres ele-

ments únichs, però sobirans, trau tota sa originalitat y tota sa bellesa sobirana. La montanya, de roca fullosa, tota veys y crètues entatxonats de terra, hot s'arrapen coratjosament, de la seva volença, roures, alçines y ginebrons, plantes de vida dura, y per designi y esforç del home, el cep aixerrehit y l'olm sofertíssim, es més pròpia pera decorarla magníficament que pera nodrirla ab prodigalitat; per aquesta rahó y per ésserli una parabanda formidable que l'isola del vehinatge y li barra 'ls camins de la terra, la montanya empeny Cadaqués cap a la mar y en la mar l'obliga a cercarse l'eixda, l'esbargi y el sosteniment. Així, el cadaquesench es un mariner per naturalesa, inevitable, fatalment predestinat.

Però la mar de Cadaqués no es dolça y apacívola com la seva vehina del Golf de Roses, sinó de geni quelcom aspriu y cellajunt, com la montanya. Ella prou se l'estima, a Cadaqués, però se l'estima a la manera de mare apassionada y rampelluda, que tan aviat menja a petons, com, ab mica de res, rondina y fa coírrer els cinch dits o 'l vit-de-bou de les correccions expeditives. El mariner de Cadaqués, per tant, pujat en aquest tracte llunàtich però saborosíssim y altament tonificant, se fa coratjós y ardit de bell principi y a la mar se llança disposat a bregar ab la rebeca amorosa y per amor amansirla y dominarla. A bregar somniant, però. Que el cel llunyer, mes, eternament fascinator, li ha ensenyat a mirar enlayre, li ha obert la porta de l'idealitat, l'ha ungit, com crisma sacrador, ab els rous purs del infinit. Per aixó el fill de Cadaqués sent la fam, la necessitat imperiosa de l'aventura y dels horitzons. Quan està en terra, mira perpètuament la mar, la mira ab la mirada hipnòtica dels fadaments incurablès, tot ell concentrat en un d'aquells silencis d'arrobament inefable que tan genialment diagnosticà nostre Maragall; y quan es a la mar, en pugna d'inquietut agullonadora, cerca 'l firmament a través del espay y sabedor de que no pot haverlo anant amunt, lo persegueix anant enllà, per les rutes lliures y esferehidores del inmens pèlach, per les rutes dels expatriats, que gayrebé sempre van a parar allí mateix; a les terres maravellofes de les àurees promences, a les terres de somni y de faula de les Amèriques. No un a un, sinó a corrua feta, hi han anat,

els fills de Cadaqués, de temps immemorials a n'aquelles terres semi-quimèriques, atracció d'esperits agosarats, imans xucladors d'assedegats somniayres.

Mes, per ells, no han sigut, les del nou món, Serenes enganyadores ni terres fatídiques del misteriós *hi vas y no'n tornaràs* de la rondalla; car, estels presoners, units per un fil interminable, però inquebrantable, al origen, la matexa força que 'ls expulsà de son sí, llençantlos a volar, en un moment donat comença a cobrar pera recobrarlos, els aspira, els beu, els engoleix de nou. A través d'aquell immens espay que se 'ls endugué, han retornat tots a la pàtria y han retornat, com escau als retorns llegendaris, després de les gestes atrevides, tots endaurats de cap a peus; y del auri contacte dels repatriats se n'endaurà la vila tota, en devé, per demunt la blàncor immaculada de son hàbit monacal, fulgent de reliquies mateix que un idol. Sí; Cadaqués es rica; se l'endavina garbellant or bo y en mitg de l'artística pobresa de son enclavament. Y aqueixa riquesa y la séva natural y extremada pulcritut, li son un ençís més. Ençís que per els argonautes, que venen d'allà d'enllà, ab el cor y el pensament orejats per totes les corrents lliures del lliure univers, ab els ulls plens de visions canviants y'l sentit rich en pressentiments d'ultra-modernitat, te, ab les frescors conegudes del ventitjol coster, l'agençament invariable de la vila, els matitzats de la patina sobre coses y persones, reposadors estancaments tradicionals. Axí, el cadaquesench reintegrat a la llar, bo y sihent un home d'are, en tota l'extensió de la paraula, troba grat de sotaygarse novament en les preocupacions y engoxes de l'antigor, tingudes com en pot de conserva en la vila nadiua, y colzejarse ab bruxes y sentir bronzir y perllongarse, a través dels temps y les costums mudables, l'anatema contra'l judàych, ja desaparescut, centuries hà, de les giragonces y azucachs del Call. Sí; barreja de nou y vell, de rich y pobre, d'inmutable y rodoladiç, Cadaqués la bella, enclavada com un tóu sensible en l'òstia milenaria de la montanya, blanca com un glop de llet, neta com una patena, clara com una ilusió càndia, esllavissantse de les vessants cap al mar, per sos carrers en devallada ràpida, empedrats per cantells de penya arrimats uns als altres y atapahits com dobles en car-

tutxe, sostinguda per archs y repeus escenogràfichs, senyada per flayres de taronger y de salmorra, isolada del monde dels homes y abocada sobre'l dels pexos, vigilada constantment, sota'l torn mirífich de les hores, per l'impassible guarda de *es Cucurucuch*, Cadaqués es quelcom únich, no ja una vulgar òstia, sinó una veritable perla, en la nacra catalana.

Conegut l'eccenari, imagineuvs en ell al nostre heroi. Fill d'un d'aquells nauzers repatriats de que parlarem, ab la casa senyoriyola a unes quantes braçes de les ones, com pera prevenir o apaybagar tota anyorança, ab la llibertat que de correr pe'l carrer dona al fill d'estament la fraterniyola comunitat camperola, l'infantesa d'En Frederich Rahola fou la d'un elet, d'un acaronat per la sort. Ab més criança y agençament que 'ls seus petits convehins, però ab el mateix neguit freturós que ells y en companyia d'ells, feu les mil corredices per la platja, se mullà les sabates en tots los assalts de les rompents, desnià franquets y caragolins dels cataus de les roques, assatjà sobre les aygues els minúsculs llahuts de suro o teya de atzavara, — les joguines ignocents de la afició marinera que pollava, precursors del canot automòvil, l'altra joguina sàbia, que havia de donarse quan seria gran; — ab aquells companys humils assistí al aula per aprendre les primeres lletres y ab ells de concert o en renyida competència, feu les primeres entremaliadures que havien de congriar els primers renys paterns y les primeres llàgrimes de dolor; car, de constitució quelcom feble y malaltica, en l'infantesa, era En Frederich el qui, en tóta disputa o revenja, acostumava a portar la de perdre, com ho testimoniaven, a manera d'inesborrable recordatori, els trenchs quines costures y patellides havien de senyalarlo per arreu. En compensació d'aquexes inicials e ingrates ensenyances, Cadaqués, ab ses marines y sos paysatges, ses mitgdiades plenes de vibracions y ses postes plenes d'intensitats, ses nits parpellejants d'estels y sos furients tremontans; Cadaqués, ab ses típiques figures y ses típiques demores, ab la maravella de ses cales y ses penyes, ab les axuteses poemàtiques dels cims de *No hi ha Dèu* y les pregoneses encisades de *Port Lligat* y *Mar de Vall*, depositava en la fantasia del infant sortat, la llevor de poesia que no

havia de trigar en treure tany y convertirse en el bellíssim arbre cobricelador de sa vida tota. Car el poeta nàt que hi havia en Frederich Rahola, desenrotllat y enfortehit pe'l mitg propici, se revela ben prompte. No'n tenim la data fixa ni les circumstancies precises de la revelació; ignorèm si hi precedí un llarch entrenament, una sèrie de poetitzacions amorfes, merament preludials, a la primera estrofa sencera y arrodonida, o si brollà aquesta d'improvís, com brolla, a raig, l'aygua d'una corrent soterrània axí que troba en la roca 'l passadís d'un vey; però si sabèm que la passió per les lletres lo prengué de bella adolescència y per no dexarlo may més. Ja per allà als setanta y tants de l'altra centuria, quan encara era un baylet, enviava als primerenchs diaris catalans que admetien colàboració espontània, com eran *La Gorra de Cop*, *Lo Nunci* y *La Campana de Gràcia*, nombroses composicionetes, per cert molt ben acullides per tals publicacions y fins sollicitades per elles, de la secció de correspondència estant. Seguint el gust de l'època y de tals fulles, lo que envia seguit, son notes y cantarelles de caràcter festiu, epígrames, jochs de paraules y altres cosetes per l'estil, en les que, malgrat tot, bó y dintre l'incorrecció regnant (no pas més notable en ell que en la majoria de escriptors fets d'aquell temps), ja s'hi poden endevinar certes condicions que han de distingirlo més endevant; gran facilitat pera manejar la paraula viva y pera versificar, que han de fer d'ell un periodista y un orador que sabrà modelar frases y arrodonir períodes; un humorisme de bona lley, que li donarà aquell tremp especial, eternalment optimista y humaníssim; suma adaptabilitat a temes y situacions diverses, que, dintre una actuació llarguíssima, desenrotllada, com si diguessem, en linies paraleles, li llevarà tota reptesa, tot encarcament dogmàtic, dexantli un marge de flexibilitat, d'impuls vitalment evolutiu; una feconditat natural que li permetrà rendir un treball considerable en qualitat y extraordinari en quantitat; espurnichs de enginy que un altre dia resplàndiran com antorxes enceses en les saboroses *causeries* de tertulias y Ateneus; y, finalment, entrelluchs reveladors de un poeta que està a punt a punt de trencar la closca pera posarse a volar pe'ls espays infinits. Es dir, quelcom glatent en el

fons de la vena literaria, que a no trigar se desenrotllarà de manera franca y evident, però sens mudar en lo més mínim de naturalesa. En probà d'axò, citèm que aquell nen que, en los inicis de la pubertat, pagant tribut a sos estudis, ben aprofitats, del llatí, firma ses petites probatures d'aficionat ab el pseudònim de *Laus tibi crospis*, als quaranta anys complerts y quan ja en el mon dels homes seriosos es tot un Don Frèderich Rahola, plè de capacitats demostrades y responsabilitats assumides, sent rebrotar son cordial bon humor jovençà, y en un dinar ofert a son devanter y amich En Joan Sallarés, llegex una bulliciosa poesia d'ayre pitaresch, plena de bona sombra y d'aquella malicia erma de agror, d'aquell sentiment de la llengua y aquell malabarisme verbal que ja apuntaven en sos primers assaigs. Segui ren a n'aquests, informats per la matexa sana propensió a considerar riallerament la vida, entre munió d'altres trevalls literaris, una produccioneta dramàtica, un juguèt còmich titolat *Un marido impertinente*, escrita avans de la major edat y en la que's revela un nou aspecte d'En Rahola, que també anirà acusantse y definintse en lo decurs del temps; el grat de la col·laboració; aquexa tirada a la conjunció fraternal, a sumar son esforç al esforç agè, a casar la seva individualitat ab altres individualitats afins, anant cap al alevament, cap a la massa colectiva, cap a la força composta però ab trajectoria única. En *Un marido impertinente* el col·laborador es un altre jove empurdanés, En Francesch Xavier Godo, ànima bessona de son ànima per conterranytat; mes, a no trigar, aquest col·laborador unipersonal s'engrandirà y multiplicarà, serà un ent gregari, un estol afectat en comú per les necessitats econòmiques, per les corrents literaries, per les aspiracions polítiques d'un poble y d'una època, que l'han de convertir a n'ell, a n'En Rahola, dintre cada un dels camps en que's mourà, en figura representativa, ja com a ànima del Foment del Trevall Nacional, ja com a Mestre en Gay Saber, ja com a Diputat y Senador regionalista; y més endavant encar, l'anhel de donació y d'apropiació que clama imparablement en l'esprit munificent y àvid d'En Rahola, ja no'n tindrà prou ab lo immediat, ab els contactes relativament limitats, y axamplant fastuosament la base fraternal, s'extindrà fins als confins

de la raça, saltarà ardidament—seguint l'impuls atàvich de cadaquesench il·luminat, — d'un continent a l'altre y abraçarà ab ardent efusió a totes les Amèriques d'origen llatí.

Aquexa imperiosa set de companyia, d'expansió fòra'ls hermetismes del jo, no dexa may a n'En Rahola, sagella ab senyals de noblesa y colora d'un altíssim bany d'altruisme, tota sa vida y totes les seves accions, y, per primera volta, sembla posarlo en contradicció ab els principis que porta en la sanch y que, en tot lo demés, acata ab tan divinal ceguera. Com de fet; conegudíssima es l'expressió ab que consagra y sintetitça el poble de Cadaqués un tret remarcabilíssim del caràcter de la seva gent; aquell orgullós y exclusivista *nos ab nos*, tan isolador com la muralla de la Xina, tan defensor d'ingerencies estranyes, tan menyspreuhador d'elles. A què es degut, donchs, que aqueix home, fill l·legítim de la seva terra, íntimament emprèsat de les qualitats y defectes que tinga, que may dexa de pensar devotament en ella, que viu, material y espiritualment, en estreta comunió ab *els seus* — sien parents, amichs o... enemichs, ja que l'amor generosa d'En Rahola, no es destriadora, sinó agavelladora —; a què es degut, repetim, que aqueix home, que sols a Cadaqués troba son veritable centre de gravetat, que corre a refugiarse allí, axí que pot; com se refugia l'infant manyach en la falda de la mare; que, entre totes les dones del món, tria per esposa, per companya perpètua de sa vida y del seu cor, a una noya de Cadaqués, que sols en Cadaqués vol copsar la darrera llum y dexarhi sa despulla darrera, rompi, per única volta, la cadena tradicional del individualisme esquerp y ab una gran unció nazarena, se donga a les cristianes delícies de la germanor? Desconexent en absolut, de manera directa, la formació íntima d'En Rahola, mal podem analisar el fons de aquesta real o pretesa anomalia, mes, ab tot, síans permès aventurarne una interpretació.

Saltant, com si diguessem, del niu, o sia, tantost apresses les primeres lletres — no hem d'oblidar que En Rahola feu sa llicenciatura en Dret a frèch dels vint anys —, el petit Frederich, que no pot anar a Barcelona per haverhi esclatat la pesta de febra groga, es dut a Figueres e ingressa en l'Institut pera comensar a cursarhi'l Batxillerat.

En aquell temps, la càpital del Empordà era un vesper en remoció, un fogueral abrandat, hont crepiten y 's consumen totes les velles idees, totes les concepcions seculars, pera alimentar la flama d'una renovació absoluta en el regiment dels pobles, d'una llibertat esblevenada, radical e igualatoria, trencadora de motlles fets y de fronteres, esborrada de pàtries y estaments, de una llibertat de sentit universalista, que portarà la felicitat als homes de totarreu del planeta ab sols atribuirlosi per igual drets y obligacions, ab sols escapsarlos a tots a la matexa mida ab la ganiveta inflexible de la ley.

Seguint modes foranes, com nos es escaygut tantes vegades, el llevat revolucionari fermenta en tota l'extesa d'Espanya, però s'infla ab més força en aquella terra d'inosesos, d'inquiets, d'arriscats aymadors de novetats, que ha estat, és y serà l'Empordà. Contribuheix a que prengui més increment per allí la fal·lera redemptorista, el fet d'haver sorgit a son escalf una munió de joves oviradors, la majoria plens de condicions reals y positives per entendre en el maneig de la cosa pública; els Caymó y Bascós, els Arderius, els Bofill, els Matas y Hortal, els Tutau, els germans Sunyer y Capdevila, qui-sab-los! Alguns dels quals, no ja en la política local, sinó en la general espanyola, havien de dexar llampant estela. Aquella colla de figures remarcables, allà pe'ls andarrous dels xexanta y tañts, veritables adalills de la llibertat, tal com aleshores s'entenia, donava ab ses prèdiques afogarades, magnifiques d'ingenuitat y desinterès y ab el sobirà menyspreu ab que acullien les persecucions de que eren objecte per part dels elements dits moderats, un fort relleu y un prestigi grandissim als mots de *llibertat*, *igualltat* y *fraternitat* del màgich triangle que havia de durnos la salvació. Aquexes figures no 's té idea, avuy, del respecte, de la veneració ab que eren considerades en son mitg y per sos contemporanis; tant ho eren, tant resplendien sos noms y sa actuació per aquelles terres entussiastes, que, de la gloriola que les voltava y que les sobrevisqué, encar avuy se'n il·lumina tot el liberalisme empordanès.

Colocat per la sort a ran de l'imponent foguera, un esperit tan càlit per naturalesa com lo d'En Frederich Rahola,

no hi ha que dir si s'hi dexaria pendre, ni ab quina ardenca s'encomanaria els bells ideals de fraternitat universal. Axí, ell també devé lliberal, y temps després, quan visita Barcelona el gran tribú Emili Castelar, semi-Déu en aquells dies de sublimacions aparatoses, en la vetllada que li ofereix l'Ateneu Barceloní, En Frederich Rahola es el primer en aixecarse pera saludar-lo ab una vibrant poesia. En l' hora de la mort, un seu amic nos conta que encar li sembla veure 'l en la vetllada memorable, explèndit de joventut y fortaleza, de inteligencia y voluntat, ombrejat tot just el llavi per una veladura viril, però ja home de prò y digne d'estar entre 'ls homes de prò per la gallardia ab que ha recorregut el breu camí de la seva existencia. Car, desaparecud de la capital la terrible malura exòtica, l'estudiantet de Figueres passa a completar el batxillerat en lo aleshores famós col·legi de Sant Isidor, de Barcelona, hont té per companys d'aula als germans Rusiñol, a n'En Zulueta y altres que han de ésser més tart, com ell mateix, homes notables y ab los quins se lliga d'estreta amistat, que li durarà tant com la vida.

Per cert que en aquell col·legi, hont fà ab gran lluhiment les assignatures, el jóvenet Rahola sobressurt de manera especial en la de matemàtiques, lo que fà preveure que alcansarà sens esforç un honrós títol d'enginyer, carrera per la que sent, d'altre part, una predilecció marcada. Mes els pares, temerosos d'enviarlo a Madrid, entregantlo a sí mateix, tan jove encar, l'en desvien, violentant sa vocació.

En Frederich se resigna a la voluntat paterna y abraça els estudis de lleys, que fà ab no menor fortuna que 'l batxillerat, llicenciantse ab la més alta nota en l'edat en que la majoria dels estudiants tot just entra en Facultat major. Y tan tost llicenciat passa a la Central a doctorarse. Les tasques universitaries no 'l confinen, per axò, en un clos determinat, al contrari: tot desentranyant els misteris del Dret, dona curs a sos esplays de poeta y guanya a divuyt anys son primer premi en los Jochs Florals, aleshores en la plenitut de la seva glòria y freqüentats per les mellors firmes de les lletres catalanes; y ahora que es una mica bohemi y desgovernat, ab simpàtic arruxament, al ayre del últim figuri, porta una vida activíssima d'Ateneu y cenacles lite-

raris, formant en les *penyes* hont imperen aligons de celebritat com els Bartrina, els Gres, els Coroleu, els Ixart, els Sardá, esgotimats per la mort al bo de ses facultats, els Oller, els Matheu y altres, vivents encar, per ventura, y hont dringa y ressona la paraula fácil y colorida del cadaquesench, papallonejant, en erratívol vol, per tots los camps de la cultura, enfilant y desenfilant realitats y quimeres, anècdotes y esperances, y fent sempre de la conversa una seducció y una lleminadura pè 'ls oyents. La prodigalitat de la seva inteligencia y de la seva plomia, la vitalitat del seu organisme, en plena força ascendent, no troben aturador: fa versos y excursions, escriu a raig, sobre tota mena de materíes, en revistes y periòdichs, se dona als propis y als forans, al art y a la política... se projecta màximament enfora, en un impuls d'expansió mirotejant e irresistible, y alhora se concentra intensament en la satisfacció d'una fam espiritual aguda, absorvent y fortament assimiladora, que en tot li fa trobar propis y saborosos elements nutritius: es dir, fa vibrar de tots sos nervis la seva joventut, com vibra de totes ses cordes el psalteri. Y axò, sens engunies ni apremis de cap mena, com si fés la funció més normal y apacible; ab un descuyt planer y alegre que, sens ni donar-se'n compte, domestica y blega l'esforç, llevantli d'arrel ses urpes feridores. Axí, quan passa d'un assumpte a un altre, pèr antitètics que sien, sembla no percebre el cambi d'atmòsfera que s'ha operat, ni aquell ressalt sobtador que paralisa per un instant les potencies, preparantles pera l'adaptació immediata. No; a n'ell, apart que tot li siga hú, que tot se li fassa avinent desseguida, tan dúctil y malejable es la seva receptivitat.

Axò ha fet dir, ab frasse justíssima, a un dels seus allegats, que no semblava sinó que En Frederich tingués sos conexements repartits en una sèrie de calaxos y que quan d'ells havia de menester, ab sols estirar el calaix respectiu ja 'ls trobava bo y a puñt d'èsser servits.

Per aquella època — com, d'altra banda, havia de seguir fent en tot lleure, fins que la mort se l'endugué —, axí que's tancava l'Universitat, corria amatent a Cadaqués y allí, paladí ell també pera 'l qui'l bregar era un descans, se feya mariner y anacoreta d'ocasió: bogava y pescava ab

delit, sentia en la polpa de ses mans adamades de refinat, la duresa dels remos o el cuetejar espasmòdich dels pexos, ajegut d'esquena al sol, contemplava l'immensitat del cel, tremoladiç de fosforencies com les aygües que tallava ab la carena del llahut, en les nits ombrívoles, y dormia en les cales o en la famosa barraca de *Vil·la Nyèbit*, sens altre despertador que'l *quiquiriquich* lluminós del sol ixent, sens altre *Diana* que'l glugluteig parrupant del mar al regolfar entre 'ls esculls, sens altra minestra, tal volta, que la pesca o la caça que's procuraven ell y demés companys de forades, ab la suor dels seus fronts.

D'aquesta manera, l'home d'aula que sols havia xuclat la sabiduria en les bresques del llibre, l'home de societat que sols sabia de les flongeses regalades de la ciutat protèica, tasta, axí mateix, la mística y garfidora voluptuositat de les solituds, l'aspre arrop de les grans simplicitats y aquell viure elemental dels primitius, plens d'encisos també, menys blans y enllepolidors que 'ls altres, però tant o més forts y prenedors.

Y es sens dubte d'aquelles delectances y embadaliments gustats quan son ànima era cera verge, a posta pera rebre les més pregones y fermes empremtes, que arranquen sa passió, may desmentida, per la naturalesa, sa serena espiritualitat, son ànsia de perfecció, lo ponderat del seu seny, son ample comprensió de totes les coses, sa tolerancia infinita, sa fèrvida simpatia per l'heroi anònim del treball cotidià, y certes teoríes que, en el romàntich y sentimental que es En Rahola, han de cristallisar més endavant en forma de reacció contra 'ls excessos antiestètics del romanticisme, contra les desviacions antivitals del sentimentalisme. Talment com si ressurgís en ell, allà en lo pregón del subconscient, l'esperit pagà que havia regnat per aquelles terres empordaneses, aquell esperit divinitzador de tota harmonia y de tota forma bella, vegèu com protesta'l nostre cristià, per allà 'l 1888, de la glorificació que 'ls literats romàntichs y sobre tot, Alexandre Dumas, posant de moda la tisis en sa *Dama de las Camelias*, fan de la malaltia, — desordre orgànich, enlletgidora subversió de lleys fisiològiques reguladores. «Tingueu-ho entès — diu a les noyes que han de triar casador —; l'home perfecte es l'home sà,

quina musculatura proporcionada y bella ofereix assumpte a la esculptura y quin color reclama ésser traslladat al llenç, en lo quin s'equilibren la salut de la ment y la del cós. Lliure de malaltia, no es accessible al sofriment físich ni pateix aquest desequilibri entre l'ànima y 'l cós, que 's tradueix en malhumor e impaciencia. Pròdich de força y energia, es constant en son amor per lo mateix que no sent cansanci, sens que 'ls cambis de temperatura ni la pesantor de la digestió, ni un estat patològich permanent fassen presa sobre ses idees y sentiments; en una paraula, sens que la temença de la mort ni la dolencia robin espontانيتat y frescor a son afecte. L'home quin organisme es perfecte, està lliure de molts agents que obren, fatals, sobre la manera d'ésser moral quan pateix una malaltia. Quan vegeu un ésser feble y malaltic, generós y plè de nobles sentiments, penseu que seria molt més noble y generós encar si la salut espargís en son organisme l'equilibri y 'l benestar».

— Y afegeix, ab una sotilíssima clarividencia de psiquiatre: *«L'home fort y robust, te major responsabilitat de ses males accions y de sos perverses sentiments. Aymeu sempre, de preferencia, a un home responsable dels seus actes, puig la voluntat que mana se domina, però la malaltia que esclaviza l'albir no admet impositcions de ningú».*

Heu 's aquí una professió de fé enterament grega! Que lluny estem de la pose efectista, de les llàstimes artificioses y puerils de Jordi Sand, per exemple, desmentides per immediates y grolleres infidelitats; que lluny estem també de la pietat engendrada per l'Evangelí!

En cambi, Frederich Rahola, en consonancia ab lo que predica, com a home sà y equilibrat, ayma ab llealtat y ferma exemplars, en totes les formes y manifestacions del amor. Sía axò, per aquexa ànima delicada, una de ses més positives glòries!

Ja doctorat, empren En Rahola llarchs viatges a l'estranger, per estudiarhi llengües y completar, ab impresions directes, la seva cultura, extensa, però massa limitadament llibresca encar. Fruyt d'aquexes impresions, es algún volum interessant que no hem de comentar aquí, tant per manca d'espai y competencia com per fugir de nostre intent de perfilar sols una silueta intima.

De lo que sí ferem menció, es de quelcom que en els volums no consta y que 'ns revela una nova particularitat d'En Rahola: la seva distracció habitual.

Heus aquí que vivia a Londres y que, entre les llicons d'anglès, l'observació de caràcters y paisatges desconeguts, l'iniciació en los estudis econòmichs, l'escriure y llegir de coses literaries, el concórrer a museus, passèigs y espectacles; encar li sobra temps, no sols pera cartejar-se profusament ab familia y amistats, sinó per enamorar-se d'una londinenca que no triga en correspondre al gentil doctoret empordanès. Y ve 'l festeig saborós, com una nova ocupació, que En Rahola evacua sens atrafegarse, ab la placidesa expeditiva en ell corrent. Un día, escriu a l'amiga pera donarli una cita. Sobre la taula hi ha altres cartes exteses, esperant que s'assequi la tinta per a clòurerles. Ab la rapidesa ab que fa les coses, quan té les lletres seques, les fica en los sobres respectius y les tira al correu. Una setmana més tard, els papàs del absent, que viuen pendants del que dirà aquest sempre, reben la esperada lletra. Mes, oh decepció! Està escrita en anglès! Y, no entenent-ne una paraula, la porten a llegir d'una banda a l'altra, escoltant a la fi, ab la natural sorpresa, quelcom equivalent a axò: «Estimada; t'esperaré a tal hora y en tal lloch»... El festejador s'havia errat de sobre, tal com en los recursos de teatre y per aquesta senzilla errada s'enteraren els papàs de com simultanejava l'estudiant sos estudis en la capital d'Anglaterra.

No es aquest l'únic epissodi que's podria referir motivat pèl seràfich badar que en los assumptes particulars afectava al qui, en son paper de personatge públich, may sentia fallar la leporina atenció.

Casibé res més hauriam d'afegir, puig, de retorn a la pàtria, ja no es En Rahola el noy prometedor de Cadaqués, l'estudiant avespat y lluhit, sinó un home, un home d'acció que's disposa a actuar en distintes esteres pera distingirse notablement en totes. Com de fet; la seva inteligencia y la seva ploma, prosseguint l'esbranzida inicial, no se donen punt de treva, demostrant una capacitat d'assimilació y de resistencia veritablement excepcionals. Crítica, contes, adquisicions històriques, curiositats, problemes sociològichs,

fantasies, cròniques de viatge, de excursions artístiques, elucubracions morals, temes de tota mena y de tota embergadura solíciten el seu interès y 'l mouhen a escriure. En aquells treballs, fets, generalment, al córrer de la ploma, ab lletra clara, correcta y simpàtica, maculada per una que altra tatzadura, se revela 'l llatí veritable, improvisador per excel·lencia, fàcil en la concepció y feliç en l'expressió, anch que a voltes quelcom superficial, esfloradiç del que tracta, sens llençars'hi a fons ab les seguretats arriscades del especialistat, mes, de totes maneres, florit d'imatges, granat de substancia, frondós d'intuicions, ab llambregades genialment penetradores, ab fé d'apòstol, benignitats de sant, serenors d'il·luminat, arboraments profètics... y avençantse sovint, en més d'un ordre, al sentir de son temps, pera llençar al vent normes de bon gust en matèries estètiques, orientacions justicières, en les socials, y solucions noves per a vells conflictes de l'endemia nacional, en lo terrer polítich; orientacions y solucions que, acreditantlo de pensador prevident, haurien, d'haver sigut tingudes en compte en l'hora oportuna y per qui debía y podia ferho, estalviat, probablement, moltes llàgrimes a Espanya.

Hem calificat d'infant sortat a n'En Rahola. En efecte; el viure es pera ell una funció normal y plahent, no una lluyta anorreadora. No hi ha contracops ni obstacles entre 'l seu temperament, les seves facultats y la realitat en que han de desenrotllarse: cap reacció externa estronca violentment la trajectoria del seu instint, que pot expandirse ab tota llibertat, en llarch y en ample, sens limitacions de cap mena. El treball mental li es extremadament fàcil, la seva angèlica bonhomia li atrau totes les simpaties, sa situació social li obra totes les portes, ell no ha d'anar afanyosament, enguaiosament, deshalenadament, darrera cap quimera, ans al contrari, es tot lo demés que va a n'ell, gentil y amable, com amich cridat per l'amich; y fins l'aura de la popularitat li besa 'l front de bon' hora y les honors que porten els càrrechs públics ben tinguts, mateix que 'l sol de posta, quan ell se passeja pèls caminals de l'illeta de s' Aranella, venen a enmantellarlo espontàniament de resplandors. El país pèl món d'En Frederich Rahola, no té més que un petit grop, que un petit nucli tràgich prop del

seu traspàs; en tot lo demés, es un idili, una *faula* senzilla y lluminosa. Son esperit y son destí son plens de dolçors daurades, de la delicada llicorositat d'aquells grans de rahim de les seves vinyes, que semblen petites àmfores transparents hont s'ha prés y condensat un raig de sol; tot, en ells, es tonificat per les salabrors fresques de la marinada, tot en ells es sorollat harmònicament pe'l cant plà de la tramontana y sanejat per son buf, desniador de germes consumptius y d'arnes esterilment destructores.

Fins, pera no mancarli res a n'En Rahola, gaudeix de bona posició econòmica, que, evitantli la dura y sovint desmoralitzadora necessitat d'escarrassarse en busca del mòs de pa bàsich, li permet donar lliure curs a sa natural generositat.

Pera que's veja com asticlejava aquesta — adamant de mil cayres y facetes en l'estoig de positivisme burgès, planerament utilitari, del mitg social vulgar —, concediume la llibertat d'incrustar aquí un'altre anècdota, *ben real* y significativa, mes ja no còmica, sinó digna d'ésser magnificada d'un sentit simbòlich.

En Rahola, com a ver, com a essencial amorós que fou tota la vida, ho amava tot tendrament; per lo tant, dintre'l raig abraçador de son amor, no podien mancarhi les flors ni els aucells. Y no hi mancaven. En la galeria de sa demora ciutadana hi tenia, entre un devassall de pitgers florits, una bella cacatúa. Si'es cert que la convivència lliga y modifica les especies, transferint quelcom íntim de les unes a les altres, la cacatúa d'En Rahola debía haverse encomanat certes propensions de son mestre y senyor, car era una cacatúa... generosa. Havent observat que quan li queyen fora la gàvia restes de les seves provisions, acudien qualques pardalots atrevits a donarne compte, s'avesà, axí que li provehien la menjadora, a buydarla desseguida, espargint a dretes el contingut pe'l sol, pera atraure a més y més pardals. Endevinada la curiosa *maniobra* per En Rahola, se complavién cada jorn, ell y sa muller, en estimularla, reomplenant una vegada y altra la menjadora y contemplant després ab goig, còmodament asseguts en la matexa galeria, l'entrada bullanguera d'aquella host de golafres comunistes.

Paret pè'l mitg, en lo pis frontier al dels Rahola, vivia un bon senyor, que segurament no haurà donat a l'història altre punt de cita que 'l que anem a esmentar.

Tenia aquest honest varó, com es natural, la seva galeria també, en la que, axí mateix, reposava en ses hores de lleure; y veient d'ella està'n lo que feyen sos vehins, s'hi interessà en gran manera, tant, que un día, actuant de Rahola y de cacatúa, tot en una peça, començà d'escampar per les rajoles y abundantament, el llamí temptador del agrum.

La banda alada, com sol succehir ab tota mena de bandes, tinguen ales o no, a la vista d'aquell bé de Déu de pastura, cuytà a desamparar als antichs, anch que més moderats amichs, y s' precipità en sopols a la galeria del amich nou. Aquest contemplava l'invasió ab beatífica mirada; y axí que 'ls tingué aplegats a tots, tanca ràpidament les vidrieres y, corredica per aquí, cop de mocador per allà, no 'n dexà cap ab vida. Y, després, molt satisfet, entregà les ignoscents víctimes a la cuynera, dihentli que les cogués per sopar. El dolor que experimentà En Rahola no es pera dit; y sempre més li fou com un clau en lo cor, el pàs patètic de la cacatúa, els pardals y el vehí.

Finalment, en l'obra d'En Rahola, sòlit edifici bastit, en hora ben astruga, per les fades propicies y amplement obert als quatre vents, com a punt d'unió y confluencia en l'altura dels elements diverses que l'integran, com un digne coronament o cimbori ideal de la massa completa, hi quedaran l'idea y 'l projecte de fundació, ab gent de la costa brava catalana, en les de Patagonia — República Argentina —, de una colonia pesquera, ab el nom de Nova Cadaqués; es dir, l'idea y 'l projecte de crear en Amèrica una perllongació de la seva patria matexa; ilusió la més cara d'En Rahola en sos darrers anys y pera quina realisació exposà atinadíssims plans y feu repetides gestions, que haurien assolit complert èxit — ja que 'ls poders oficials les havien acullides ab manifesta bonavolença —, si no ho haguessen destorbat els trubles de la gran guerra. En aqueix bell projecte de maduresa, sembla infiltrarse y resumirse tota l'ideologia d'En Rahola com a patriota, com a cadaquesench, com a economista, com a polítich, com a ameri-

canista, com a propulsor de l'acció, com a poeta d'alt vol. Acort final de una vida tan plena de sonoritats, flor darrera del capirell en el tany encar pletòrich de sava y ufanía, conjunta en un sol punt excels tota la potencialitat del home pràctich y del somniayre, del que sap tenir els peus en terra y'l pensament en les més enlayrades regions, y capejarà, aquesta flor inmarcible, com la més fúlgida y poètica senyera sobre la tomba del noble triomfador:

Hem mentat l'illeta de s' Aranella. ¿Per què no aixecar-la-hi allà, la tomba, en aquella illeta que fou de sa propietat, als peus del seu benamat Cadaqués, a la boca del port que li donà tantes voltes entrada y eixida, sota aquell firmament que va deixar caure una mota d'atzur al fons de sa mirada clara, sobre aquella mar de la que prengué ritme y mesura; per què no aixecar-la-hi en aquell gran escull que sembla fet exprés pera servir de base a un moniment commemoratiu, la seva darrera estada en la terra, en forma de temple grec?

Y una vegada, senyors, m'heu posat en el trànzit, a mi, empordanesa, de parlar d'En Rahola, empordanès, ja debíau preveure que no sabria sotstraure'm a la dolça fatillería, a l'irresistible presió que, encetat el tema, sobre ma voluntat y sobre ma sensibilitat, havia de seguir exercint l'Empordà, aquella nostra terra de promisió que'l sol endaura ab totes les varietats del or, des de l'or groch d'unsas de tascó, al colrat de les dauradures de retaula, que polícromen fastuosament des de la clàssica pampolera verda de les vinyes, a la no menys clàssica grisor argentina de les oliveres, que té la mar blava extesa a sos peus, com un cel devallat sobre la terra y'l cel blau bombat sobre sa testa com una gran mar còncava; que mira navegar eternalment, — vaixells de fantasia, — per aquelles blavors bessones d'ideal, núvols y falciots, veles blanques y gavines cendroses... Sí, fatalment, m'heu condemnat a parlarvos d'aquell Empordà càlidament serè y asserenador, tan plè de color y d'harmonies, que 'ns fa amar la yisió plena de la vida, de la vida ab tots sos matiços, gradacions y aspectes, de la vida múltiple y una, ab forces y fallences, ab belleses y lletjors... M'heu condemnat fatalment a cantarvos son encís, que es

mon encís, ab nota persistent y monorrítmica de grill, a anarhi y retornarhi ab l'enclavament de l'obsessió... Mes, — subjecta jo també a la teoria dels cercles concèntrichs, — no vos parlaré del Empordà en general, sinó d'aquell escrupulós de sa totalitat hont vaig nàixer y que resulta ésser, per bona ventura, el que li donà origen, el que'l batejà, el que li feu de cor. Ja haureu entès que'm refereixo a Empori. Empori! Al ressò del màgich nom evocador, s'axecaràn en vostres memories de cents, mil remembrances esbaledidores y tal volta, tal volta, una segreta esperança en vostre cor: l'esperança de que vos aportí quelcom de substanciós; un detall inèdit, la versió nova d'un vell esdeveniment, un comentari sens precedents encar en la llista dels comentaris... Mes, si axò esperavau, jo cuyto a matarla desseguida, la vostra esperança; jo cuyto a dirvos honradament que no duch, que no puch durvos, res d'axò. Ja'm conexeu; ja sabeu qui soch, y, sapiguentho, sabeu tan bé com jo de mes possibilitats y de mes impossibilitats, de lo que'm sobra y de lo que'm manca pera fer un parlament a ús y costum de bon acadèmich.

Jo vinch del fet viu, no del fet mort; per arribar aquí no he atravessat la serena quietesa del arxiu, sinó l'agitació tumultosa del carrer; mes que la memoria de les accions y de les dèries dels homes, m'han dit dels homes y ses dèries, les accions matexes; he comprès el dinamisme, la força propulsora d'aquestes, mellor que en l'exàmen y compulça del document escrit, en l'auscultació directa de la vida. En una paraula; en lloch d'escorcollar ab devota, ab sagrada perfidia de frare Benet per extraure de la pregonesa de lo desconegut la conexença de les coses estades, m'he limitat, ab tota la modestia que me permetia ma situació, però, axò sí, ab ulls amplemment, àvidament oberts, a guaytar l'espectacle en curs que s'oferia al meu devant, aqueix espectacle marvellós que, ab el retruch seguit dels egoismes y les passions humanes y ab l'eternal y feconda renovació de la naturalesa, nos regala cada día y tan generosament el destí.

No m'es possible, donchs, parlar a tall de savi; no m'es tampoch possible fingir uns conexements de que carexo. Així, no probaré pas de traure forces de flaqueza per aparentar lo que no soch; no tractaré pas d'improvitzar una eru-

dició que portaria a vostres llavis un somriu de llàstima y'm dexaria a mi un escrúpul descoratjador en la consciencia. A vosaltres vos faria riure ma ignocent pretenció, porque sabeu que l'erudició no s'improvitza y porque ja heu rebut de primera mà tots los tresors que la sabiduría ha pogut aplegar fins avuy respecte a Empori y a mi me deixaria un regust amargant la vanitosa temptativa porque, sobre encarnarme y encarvos massa cruament ab la meva insuficiencia, me desviaria en absolut del propòsit que m'he fet al triar el tema d'aquest parlament. Parlament que — cosa anormal en les consuetuts de vostra casa —, s'haurà de desenrotllar planerament, sens cap pretenció, al marge de tot estudi històrich y arqueològich, tal com correspón a una senzilla expansió amorosa. Que una còrdial expansió, una sèrie de petites impresions íntimes és y no altre, lo que vinch a oferirvos sobre Empori; lo matex que podria oferirvos, en definitiva, qualsevol pagès d'aquella encontrada si volgués contar lo que ha vist o somniat, lo que ha sentit o presentit sota l'agulló d'una curiositat sempre estimulada y jamay satisfeta; la punteta del vel misteriós que ha axecat, tot llaurant, ab la fulla de l'arada; els rastres de la mort que ha descobert, al violar, agosarat, les necròpolis, els altres rastres, més persistents encar, d'una supervivençia prodigiosa, en los vestigis de la que fou doble y triple ciutat de la velluria y que are jau colgada — potser fa dos mil segles, — entre les sorres d'or del Golf de Roses. Porque lo cert es que Empori, l'amortallada, es encar un misteri vivent; lo cert es que, com tronch de catalèptich, malgrat ses aparences de cadàver, viu encar d'una vida real e intensa a través de les centuries y dels malastres; viu d'una vida gayrebé diríam brutalment vigorosa, en tot alló que d'ella resta y en tot alló que l'envolta. Aquesta afirmació semblaria afectació retòrica al viatger cosmopolita que recorregués les vies, arranades de cases — mudes y solitaries sota 'l bat del sol, com un desert de visió bíblica, — en lo que s'es posat en descobert d'Empori y les terres marges, sembrades de fragments ceràmichs — aspergis revelador! — en lo que'n resta encar per descobrir; mes, los fills del pahís, los que hem conviscut ab la dorment durant llargues anyades, los qui, conscient ò inconscientment, hem

reposit y somniat a pler al cayre d'aquexa tomba mitg-desclosa, no podem dubtar de la màgica halenada que d'ella se desprèn y que després s'infiltra y condensa, estratificanshi, com si diguessem, en imprevistes concrecions, al fons del caràcter de la gent d'avuy, en sos trets físichs y en ses preocupacions morals, en sos gestes y en ses hàbituts, en ses coses bones y en ses coses dolentes.

Sí; axí com la mare sent palpitari en ses entranyes la vida de son fill, axí nosaltres nos sentim viure y palpitari en les entranyes de nostra mare Empori; sentim que'ns embolcalla reçatadament lo texit protector d'un remot perdurable; sentim que'ns lliga a modalitats inactuals el nexus atàvich, l'element de relació ab la vida originaria, que tramet a nostra sanch, elaborada tot just pera nostre ús particular, glòbuls de primitivisme llegendari, a nostre cor, estrebat en el present, anyorances de llunyanies infinides, a nostre verb, balbetejant inexpert en les inexperiencies de l'hora, plenitut d'ancestrals assahonaments. Sí, Empori viu en nosaltres y nosaltres vivim d'ella y en ella, que segueix encunyantnos y ressellantnos carn y ànima, talment com encunyava y ressellava ses antigues monedes, que segueix plasmantnos y modelantnos de faysó distintiva, generació rera generació, individuo rera individuo.

Mes, si'ns es evident aquexa relació reguladora, milenaria, ininterrompuda a través de les edats y dels capgiraments de tot genre que obren les circumstancies, no acabem de capir la lley que la governa, la seva perdurabilitat, els punts d'enllaç entre la causa y ses conseqüencies. Plana sobre nosaltres, inexbrinable y obsessionant, el fet, y demora en lo ignot la rahó engendradora del mateix.

Y axò deü ésser perque Empori no ha pas lliurat encar al mon els seus segrets més importants. Encar disputen els entesos sobre la data fixa de sa naixença; encar s'exten una espessa faxa d'ombra sobre la tragedia del seu traspàs. Entre aquests dos extrems ni ha encar una zona d'incerteses, d'indecisions, de boyra.

Que Empori ja silenciosa, Empori la perlàtica, avara de làpides, òrfana de cronistes coetanis de sa desfeta, privada després de poetes-endeuinayres, que ab intuitiva precieñcia follin y esflorin el misteri, no es pás un altra

Pompeya, jayent, tota nua y sens vels, devant l'atònita mirada dels homes. Oh, el Poeta, l'aclucat vident! Veus aquí lo que manca a Empori! Ja comencen a presentirla 'ls que la casualitat ha aproximat a ses runes, ja corren pè'l mon llibres que canten, en bells e inspirats rims—estrelles volants en la nit fosca, — moments y situacions determinats d'Empori; mes, el poeta de visió ample e integral, l'autor de la nova plasmació imaginaria resumitiva, no 'ns es escaygut encar. Ab tot, un día o altre vindrà. Y aqueix día, el día que Empori, com l'Atlàntida, tinga son Verdaguer que, laborant paralelament ab els estudiosos, fantasiegi y presenti mentres els altres recerquen, Empori se posarà en peus de cop, ab astorament universal. Formiguejaràn de gent els seus carrers, vibrarà del ressò de ses disputes l'Agora, se prosternaràn les multituds ansioses en els temples d'Asklepios y Artemisa, veuràn les naus de tot lo mon, al acullirse a port, florir els escalonats jardins de ses terraces, passar, entre frenètica gatzara, les fàliques processons reproduhides en ses gemmes, arrececarse la marineralla forastera cap a les botigues entaforades sota 'ls porxes, cap a les minúscules estances de les meretrius en boga, cap a les tabernes hont, per quatre miserables òbols, han de donalshi l'alegria del viure, l'inspiració bàquica de les cançons, el dalit de lluytar ab la bravesa de les ones, la fé en els déus clements, el fraternivol amor pè 'ls homès... Oh, aleshores, quan tinga son poeta revelador, com lo sentirà tothom l'encís vivent d'Empori! Y les resplandors del miratge penetraràn, aclariràn, destriaràn tel a tel les fosquetats que envolcallen la certesa. Al conjur del somni, l'evocació y desseguida la comprobació, el descobriment confirmador! Car els poetes, com els infants, y ab la matexa candiesa qu'ls infants, tenen l'intuició de la veritat y no tenen la por al ridícol, no tenen la prudent y vergonyosa reserva dels homes fets, dels rahonables purs, dels savis, qu'ls priva d'allargar les mans albes per agafar la llunal!

Mes, tot esperant l'adveniment del poeta, graciosament portador de la bella prometença, sians licit als profàns no poetes, als que no tenim ales per volar ni coratge per endiñarnos en les pregoneses abimals del conexement precís, sians permés als qui patim de miopies limitadores que

no'ns dexen axamplar la mirada fins a l'èurehi clar en les llunyanies confoses del passat, en les llunyanies confoses del avenir, deambular un poch per la via que van obrint els coratjosos y fantasiar ignoscentment, al atzar de les passes vagatives, entre les certeses y les incerteses marjanes; síans permés als somniayrés contar somnis agens y somnis propis, enfilat, com grans que trobessém disperses d'un d'aquells collarets que segles enera ornaren el coll de les emporitanes, les follies pretèrites y noves, apomellar, pera fèrbose'n humil present, les flors de fantasia que, al escalf amorós del sol, hem vist brollar demunt del sòl d'Empori.

Brins de llegenda

El sentiment de les coses, en el poble, oscila sempre entre dos pòls: l'amplificació maravellosa en el temps y en l'espai y la precisió del més immediat actualisme. Valentse de la imaginació, dona curs a l'ànsia d'infinít que crearen ab l'home, inventant les faules prodigioses, les gestes dels heroíns, els combats d'un contra mil, els encisaments màgichs, les inflors gegantesques de tota mena, contradint y testavirant, per virtut d'un principi de llibertat absoluta, totes les lleys de la naturalesa; y, d'altra banda, ésser limitat y subjugat per tots los positivismes que l'envolten, fa d'aquests positivismes ley y norma de tota pròxima realitat. Quan una superior cultura no l'en desvia, quan actua ab l'entera franquesa de son instint barbre, aplica a n'aquexa pròxima realitat, la menuda y concreta ciencia que li ha fornit l'observació cotidiana, reduhint tota manifestació ideal a les modalitats plàstiques del moment present. Axí, des de lo més antich fins avuy, el veyem obrar en sentit determinat y fixe, com si obehís a lleys inviolables, dotant, per exemple, als Déus — màxima superiorització de si mateix, en lo moral, — de enveges, ires, traydoríes... es dir, de totes les restrictives miseries humanes, y en la representació física dels matexos, en la iconografia, dels trets dominants en cada raça y en cada època de la historia, axí com habillantlos successivament a la faysó que

aquexes races, en les distintes èpoques, s'habillaren. Recordem, sinó, les draperies de les estatués gregues, iguals en les divinitats que en les imatges dels homes cèlebres, les túniques de nostres Magestats romàniques, l'indumentaria, enterament civil, en les composicions religioses de l'Italia renaxentista... Y, sens allunyarnos tant, pabordesa coneguerem nosaltres que vestí la Puríssima Concepció del seu poble ab un vestit de ball ple de farvalans, tai y com decretaven los darrers figurins.

D'aquesta doble tirada a enfocar y a desenfocar extraordinariament, sorgiren els esquexos de llegenda que d'Empori arribaren fins a nosaltres pera donarnos idea de sa magnitud y gestes prodigioses. Figureuvos que era tan gran, tan gran, que tenia en La Escala, a un kilòmetre de son nucli, per levant, una de ses cales, a altre kilòmetre cap a ponent, en Cinch-Claus, un dels portals de la ciutat, a altre kilòmetre, per mitgdía, en el caseriu de Les Corts, les Corts o cambres legislatives, y, desseguida, pegant un gran salt, a quinze o setze kilòmetres de distancia, en La Tallada, la... carniceria, en Verges, com son nom indica clarament, el recinte hont demoraven ses donzelles y, finalmente, en Tor, may endavinariau què? Donchs, no menys... que 'l tori, que la plaça de braus a ús y costúm dels nostres dies. Y res dihem de lo que era per la banda oposada, o sia a tramontana, quin castell major s'axecava en Castelló — encar avuy dit Castelló d'Ampuries —, quines hortes s'extenién sobre tota la rodalia de Figueres, quins vergers comunals florien prop de Roses, quins guaytes o vigilants de la mar demoraven en lo cap de Nofeu, etz., etz.

Corresponent en altres órdres a n'aquesta lliberal topografia, quan los emporitans anaven a la guerra, tancaven ses dones en el gineceu, bastit en lo punt més alt del promontori de Sant Martí — hont resta en l'actualitat un bell portal encar en peu —, tenien enterrada en altra punt indeterminat (que han cercat ab segreta perfidia, anch que entre bulles y veres aparents, mil generacions de pagesos), la portentosa cabra d'or — la cèrvola de Diana, ja debeu figurarvosho —; cremaven de viu en viu a les minyones que queyen en baxesa sobre 'l castell de Santa Margarida, sorgia 'l misteriós Bruel de Castelló de la tragedia conjugal

d' un comte d'Empuries, tornat taure furiós per haver donat mort a sa infidel esposa, follejaven les Goges alegrement per les vores del Cinyana y en les belles nits de lluna el poble les sentia, si no les veyá — car, com a bones encantades, eren invisibles, — riurer y jugar elles ab elles, rentar ses robes, a grans cops de picador, en les aygues llisquentes, o be banyarshi y rabejarshi, tot clenxant ab pintes d' or y argent ses cabelleres...

Sota aquests vels de faula, barreja caòtica dels pòsits de la gentilitat, dels emboyraments mitjevals y de la barbarie de totes les èpoques, s' amaga la realitat dormant d' Empori, esperant al príncep ençisat que vaja a deslliurarla.

La mar garça

Una de les primeres coleccionistes de coses d' Empori, es la mar. Ab dobleses felines, quan està de bones, s' allargassa, mansoya y riallera, en la llongada, y ronronejant festosa, llepa manyagament els peus de la ciutat.

Mes, quan l' inquieta 'l llèvant o la tramontana, s' enfada desseguida, s' estarrufa, enarca el llom y comença a miolar amenaçadora. Y acte seguit se llança violent sobre la costa. El moll grech, com un gegant masell, li para 'l primer cop ab ses espatlles y en sos carreus ciclopichs s' hi esberlen una a una les onades. Però l' esperó del obstacle no fa mes que enferestirla y, reculant pera pendre halé, se llança ab nova fúria al atach. Sos escumaralls de ràbia munten enlayre y recauhen, fets alba polsaguera, com un allau de néu: fays tèrbols y brunzents se precipiten a l' altra banda d' esculls y promontoris y res es ja prou per aturarlosi l' embestida. Aleshores cal que Empori tremoli, car, abrahamatla ferèstegament, com els lleons als cèrvols pintats en sos vasos y mosàichs, se li abat al demunt, li destroça 'ls flanchs a xarpades y la dexà feta una miseria. Rampant per la sorra acarenada de la duna, bota per demunt la mota de la carretera y cau dins l' antich port, com si volgués tornar a pendre 'n possessió. La terra dipositada a bones gruxes prop les rompents per les vagonetes tombarelles de les excavacions, es socavada, esgavellada, arro-

cégada mar endins, les pinedes adolescents que tracten de defensarla corren là matexa sort y les que no cauhen resten greument ferides, desarrelades y cuytes talment per l'halenada terrible del monstre. Son xuclades les platges y esbotzats els camins, desfetes les carenes y escatades despietadament les roques costeres... Tot li paga son delme de sanch... Y com si no mes que ab aquesta s'apaybagués la seva fúria, axí que ha fet el mal, se tempera poch a poch. Minva son udol frenètic que omplia cel y terra y a través de les flotes d'escuma comencen a negrejar desferres y esculls... Aleshores, es l' instant propici; tot ran de la llongada aparexen, lluhents y regalimant, petits genis marins que vagaregen com follets d'ací d'allà. Tenen la pell burella, de color de rap y antenes àgils com els pops. Son els braus, els pacients recercadors. Coberts ab vestits d'aygua, els peus enclavantse en la sorra mullada y l'esquena en arch, espian la defallida de les ones pera furtarleshi, pera recuperar lo que elles, suare tot just, se'n han endut d'Empori. Perqué la mar, aquella mar tan dolça y ignoscent dels dies de bonança, no es res mes que una gran garça lladra, una gran furtadora; com tots los que fan guerra quan estan en guerra. Y tan a flor s'esqueyen les riqueses d'Empori, tan espargides per tot, tan barrejades ab la terra, tan confoses ab ella e indestriables, que les vagonetes ne depositaven no petita cantitat en los terraplens que van axecant a vora mar; y aquesta, al espatllarlos, desfà 'ls gromolls y terrosses sens esforços, deslliurant del llur englevament monedes y cornerines, fragments de plats historiats, petites lucernes y fusayoles que hi estaven empresonades, y rentantleshi en un sanctiamén la cara, les hi retorna tota llur bellesa y acoloriment abans d'endúrseles per sempre més cap a les cambres inviolables hont tanca sos tresors; cap allí hont guarda les naus perdudes, els banchs de coral, els fosforejants restes dels naufrechs... Per tals camins de misteri se'n han perdut moltes de petites belleses emporitanes que may més tornaràn a delectar l'esguard del home; mes també mercès al esguard del home se n'han recuperat algunes de les que ja estaven condemnades. Que aqueix, l'home, aprenqué que la mar, a voltes, y talment com si tingués consciencia del que feya, semblava llefisquejar y ferse la

desmenjada, escupinyejant y entretinguent per les vores, durant fragments de segón, els petits objectes escamotejats. Y d'aquexos moments d'indecisió o desgana de la mar, en dies de mal temps, l'home'n feu una industria. Desafiant esglays y mollenes, desafiant veritables pérills, més d'una volta, assotat el rostre per les xurriaques salabroses de l'aygua y enfonçantse en la traydoria llequimosa del sòl, s'esmuny per la llongada freda, sotjant ab mirada d'esparver l'anar y tornar arritmich del aygua y axí que, ab rapidesa de calfred, passa la volva vermella d'una pedra, la lletia anepígrafa, el dàu d'ivori, el pessich de coure... d'una urpada certera — urpada d'esparver, també —, la salva del perill. La recompensa no es pàs, ben sovint, gayre esplèndida y casi may guarda proporció ab l'esforç y les hores esmerçades, mes també pot escàurershi una xiripa de tant en tant y aquexa possibilitat es l'esperança, l'esquer temptador pe'l pobre recercayre. Y si un día l'atrapen, aquexa xiripa, no son pas merexedors de que se'ls hi diga: Mal profit! — Que el furtar a la mar o a qualsevol altra força cega una espurna de bellesa pera retornarla als homes, es no sols acció lícita, sinó meritòria. Per tal, al menys, tenim nosaltres la dels recercadors de les vores de la mar emporitana.

Els esquelets

N'hem vist a dotzenes, a centenars, per les comes y valls emporitanes. Malgrat los innumerables que porta destruhits el rosech seguit del temps y dels homes, si fos possible axecar arreu, d'una sola peça, la mortalla de terra que amaga'ls que hi resten encar, de L' Escala a Les Corts y d'Empori a Santa Margarida, blanquejaría tot com una nevada.

Consumida la fusta de les caxes que'ls contingué, consumides les estofes que'ls abrigaren, consumida la carn, que fou un jorn frement y tébia, la majoria de les despulles jauen sobre la terra ubaga, dispòstes en el sòn definitiu, pera la pròxima pulverització, pera la dissolució atòmica, en trànzit final vers el no res de que foren exides. Maravella com aquexa reintegració completa ha trigat tant

en produhirse; maravella la durada d'aquexa futesa, aparentment tan frèvol, com es la miseria d'un osset, incorrupte, durant milers d'anys, entre podridures, inquebrantable sota 'l pès mort de milers de quintars de terra, sota 'l pes viu de milers de generacions en moviment, inatacable al corch, a l'aigua, a les vibracions, als ressalts de les temperatures, a tots los agents destructors de tota cosa, per resistent que sia. Pelades y netes, com passades de llima, inmòbils y testes, ab blancor seguida y llustrejant de carretera, se despren d'exes despulles humanes un quelcom ullprenedor, exercexen com una màgica atracció demunt de qui les mira. Destacant, atrevides, sobre 'l fons musch del sòl l'estranya combinació de ses ratlles cabalístiques, repetides al infinit, se dirien problemes geomètrichs plantejats ab creta sobre un encerat, figuracions esquemàtiques de pictografia prehistòrica, ab el traç simplista, embrionari, propi de la ignocencia primitiva y alhora ab seguretats y fixesa de sabiduríes infallibles. En sa sobrietat despullada, inexornada, parlen de inicis, d'auba, de demostracions preludials de les formes en el temps, y per la coordinació y encaix metòdich d'elements diverses, revelen plenituds de posta, perfeccions resumitives, solució irrevocable: Com que son res menys que 'l principi y el fi d'un obra eternal, la peça mestra del esforç de les especies!

Malgrat l'idea que 'ls hòmes tenen de la mort y 'ls terrors milenaris que 'ls obsedexen quan aquexa idea atravessa, ab claretat espectrals de llampech, per sa massa encefàlica, devant dels esquelets d'Empori, sembrats en profussió per erms y conreus, com màgich panorama d'ultra tomba, totes les agrors y tortures d'aquexa idea s'esvahexen y brolla en lo cor dels espectadors una aquietadora, una plácida, una sedant impresió de serenor, de descans honest, de pau infinita. No sé si es perque soça aquell cel puríssim de porcellana blava, sota aquell sol rutilant d'or, devant la mar voluptuosament parrupadora y 'ls horitzons d'immensitat sens terme, tan palpitants de vida eterna, el sentiment de límit s'atrofia y la reacció vers l'esglay y la temença del més enllà fóra massa forçada y violent, o bé perque l'evidencia de la mort se 'ns ofereix, en tal moment, en forma essencial, en destilació purificada, sens l'aparell macàbrich,

familiar a nostres ulls, de malaltia, sofriment, descomposicions y transmudances repugnants, y l'esquelet descarnat, per si sol, — missatge desconegut de remembrances tètriques en la realitat cotidiana, — no parla prou directament a nostra imaginació, el cas es que nosaltres, prop les tombes descolgades d'Empori, may hem vist un gest de fàstich, un calfred de basarda, aqueix impuls instintiu que empeny a fugir, a rebutjar la topada feridora, a arracerarse contra 'ls imperatius de la por ancestral. Al contrari; al oreig suau, esbargidor de preocupacions, que sembla rossolar sobre 'ls paratges d'Empori, s'hi ha d'afegir aquella sorprenent fascinació de que he parlat abans, aquella mena de corrent telepàtica, dolçament revifadora, aquells efluis de simpatia que resurten dels sots d'enterrament y 'ns donen com un grat de la companyia, del contacte mateix dels morts. Tant es axí, que a les persones més netes y escrupuloses, les veuríau agafar naturalment, sens engunia de cap mena, les esquerdes calcàries — netes també y pulides, — de les costelles, l'estranya joguina de les vèrtebres, els cranis sencers, pitgers un jorn hont floriren a tot esclat pensaments y passioneres, y quines partions dentades comença avuy a desunir, ab ondulació filamentosa, l'empenta del nou cervell, bord y compacte, que 'ls hi forní la terra.

Nets y ajençats, els esquelets d'Empori, com si no 'ls haguessem sorprès en el descuyt de la seva estada, en la seva mortal intimitat, com si preparat s'haguessen pera rebre visita de compliment, no semblen vestigis missers d'homes y dones que foren, sinó peçes obrades pera 'l Museu o 'l Exposició. No se sab ab quin ocult designi — tal volta pe 'ls efectes estètics d'aquexa decretada exhumació que havia d'esdevenirshi, pera que fessen ab tota dignitat y senyoria sa darrera aparició als ulls de sos germans sobrevivents —, el fad element ha volgut que la majoria dels esquelets d'Empori guardessen, en son darrer llit de gleba, una bella compostura, una actitud natural y gràcil, un plasticisme escayent, un cert ayre desinvolt y púdich a la vegada, que mes apar de persona vivent que no pas de persona que tants segles fà que ha dexat de viure. Res, en les carnuses faç immòbils, d'aquella cínica e irritant rialla muda que tant esfereheix en les calaveres de tradició mitj-

eval, res de la ganyota brutal o grotesca que les hi donen les concepcions filosòfiques, res tampoch d'aquella innoble caricatura dibuxada en les olles que posa dalt d'un pal el poble groller e irreverent en ses grolleres e irreverents bromades... Ben al contrari; els esquelets d'Empori, immòbils, extenguents en la diafanitat del espay ab trets repetits infinidament, ullprenedors, segretament atractius, ab l'encís misteriosa d'una gràcia inefable, tenen una expressió de dignitat y bonhomia extraordinaries. Y es que ells son — y axò sentim tots en definitiva, donàntnoson compte o no —, el pont sotil extès entre dues vides, la passada y la present, l'espill màgich hont se reflecta l'imatge positiva del demà que encara no 'ns inquieta malgrat la seva evidència, però que, de totes maneres, guarda 'l destí recatada dintre nostra carn.

Per axò, al cap d'una estoneta de contemplarlos, la correntia del parentiu se 'ns imposa, nos trobem en relació tan estreta ab ells, notem ab tanta claretat que no som ells y nosaltres mes que distint temps d'una mateixa melodia, que si l'ensapegada d'un indiferent, les incidencies matexes de la recerca, esclafen un crani, desjunten una articulació, esbarrien sobre la terra alguna ratlla blanca d'aquell conjunt de ratlles blanques, experimentem en la pregonesa de nostre ésser un dolor casi físich.

El brollador de font

Hi ha infants acarònats, diriau, per la sort, que naxen en bona casa, son estimats y ben pexits per tots los que 'ls volten, tothom s'esforça en presservarlos de dany y, ab tot, un buf se 'ls emporta. N'hi ha d'altres, en cambi, que per més contres, que tinguin y més miseries que passin, que per despits que se 'ls fassén y per persecussions que sofrexin, viuhén, y viuhén sans y forts y plens de gallardia com un card de marjada. Donchs, axí com ab els infants, ab les coses. També a les unes sembla ésserleshi advers el destí y a altres propicis els déus.

Veureu, sinó.

La brigada forestal que l'Estat té per curadora de les

dunes d'Empori, obría un gran solch, pera fer terra o pedra, en la que fou necròpolis grega. Mentres uns terrallons cavaven, altres amuntegaven la pedra arreballada de la terra, altres la prenien dels munts pera dur-la al carregador y allí, uns altres encar, la carregaven en carros, que se l'enduyen cap al Riuhet, hont s'havía de fer ab ella una passera. Un cop al Riuhet, el carreter descarregava 'l carro y uns altres homes tornaven a remenar la pedra pera colocala a mà dels que després havían d'obrar ab ella. Cada escalaborn, passava, doncs, de mà en mà, per més d'una dotzena, del punt en que 's despenia de la terregada mortuoria fins que quedava convertit en paret de fonament; y, encar, entre remenada y remenada, s'esqueya, a voltes, estar dies y setmanes, exposat a la mirada de tothom, trevalladors, vigilants, badochs, tranzitayres. Mireu si podien, uns y altres, per poch que hi haguessen parat ment, descobrirli ben be 'ls carès a cada una d'aquelles pedres! Axí y tot, un día, el darrer home, o sia el que en el Riuhet acomodava les pedres pera la darrera servitut, en lo moment precis en que llençava a l'aygua, pera nodrirhi un terraplenament, la pedra que havía cullit de la darrera carretada abocada, sentí com una esgarrifança que volés estroncarli l'acció; mes l'impuls estava donat y la pedra, fugintli de la mà, volava ja en l'espai y anava a caure enllà, sobre les altres pedres tirades en el fons. El caporal de la brigada, el llançador, que no era un senzill assalariat, y podia permetres resolucions pròpies, corregué darrera aquella pedra, disparat per una sobtada sospita. El caporal la reprengué. Al topar durament ab les altres pedres s'havía escantellat y la ferida de l'escantelladura tenia una blancor immaculada de neu. Tal com l'home havia sentit, — desvetllat per l'instint, de sa inatenció, en el moment mateix de llençarla, la pedra aquella no era una pedra com les altres, una pedra comú, un esquerdall de roca capolada, sinó un petit bloc de marbre, un petit bloc de marbre... trevallat. L'home no trigà en ferse cabal de l'obra; per sort, una peça sencera. Representava un conillet ajocat demunt ses quatre potes y ab les orelles exteses sobre 'l lloç. En el morricó, hont s'havía d'haver obert la boca, hi havía un petit forat; un forat que, com un minúscul túnel, travessava tot el

bloch. El petit conill de marbre blanch era, probablement, un brollador de font casolana. En el recatament d'un pati amurallat, entre l'intimitat de les cambres circumdants, entre l'anar y venir de les dones aqueferades y els riures y enrahonies dels infants, ell, el petit conill arraulit, hauria gitat en la taça marmoria o en la fonda piscina el fil de crestell fós, alegrant la demora emporitana, closa als ulls profans, ab el rossinyolejar inextronçable y pur de l'aygua. Poch haurien pensat el picapedrer que la cicellà, el ciutadà que va comprarla per embellirhi sa casa, la doncella que tal volta s'enmirallava en l'espill encantat del bací, que aquella petita pessa sobreviuria a tots, en una eternitat de miracle; que escaparia al incendi y al saqueix, al enrunament y al oblit y que, segles anant, desplaçada de son lloch y ab la boca axuta per arreu y muda de cantories, ens parlaria encar d'ells, dels estats; que presidiria, d'una vitrina de Musèu estàn, la ciutat esmenbrada que un jorn li havia ofert el mes admirable e ideal dels caus.

Ab quantes coses d'Empori ha passat lo que ab el petit bloch de marbre! Mes, gayrebé per totes, a darrera hora, hà mancat l'esgarripança reveladora del caporal.

L' Esclau etiòpich

Si 'ls noms no fan precisament les coses, les desgracien o les magnifiquen, quant menys. Axí, jo he volgut magnificar d'un nom un no res, una futesa, un miserable troçet de fanch; de fanch groller y capolat. Feya centuries — parlant d'Empori sempre s'ha de parlar de centuries! — que, desferra probablement d'una desferra, rodava perdut entre dues terres, portat un punt a la superfície per l'arada o'l tràmech y tornat a colgar desseguida pe'l tràmech o l'arada; car te 'ls cayres vius de la ruptura amossats y arrodonits matex que 'ls d'un còdol rodoladiç. Si'l llaurador o'l cavador l'arrivaren a veure, el van despreciar, no l'honoraren de la seva atenció, car no tenia bellesa per temptar la mirada ignoscent ni vàlua pera temptar l'ignoscent cobdicia, ans, al contrari, era lleig y fins, segons per qui, potser fora repugnant y tot. A la fi, una fura de les trencadiçes, rautant en

los dipòsits de vorà la muralla, hont la ciutat gitava 'ls desperdicis de llurs demores, va descobrirlo y l'arreglè. Un cop estarrèjat d'un fregament de mà sumari, va portarlo d'una banda a l'altra a veure si li volían comprar; y ningú va volerlo. Com no havia temptat al camperol, tampoch va temptar als vilatants. Era tant lleig! Vingué, a la fi, a mon èncontre y jo, que m'estimo gayrebé tant la lletjor com la bellesa, vaig correspondre a la galania donantli hostatge a casa meva. Y aquella vetlla, posantlo sota la gota rutilant de la bombeta elèctrica y creuhant els braços com qui fa oració, vaig contemplarmè 'llarga estona. Acabada aquella estona, jo tenia un amich més; un bon amich que, d'aleshores en avall me faria dolça companyia. ¿Qui pot negarla la companyia de les coses? Les coses tenen també son ànima y's desprèn d'elles una irradiació misteriosa tan penetrant com un raig de simpatia humana. El qui l'haja probada una volta, la companyia de les coses, may mes se sentirà sol, anch que no tinga a la vora ànima vivent. Y aquesta es una de les mes clares mostres de la misericordia divina.

El nou generador d'efluvis telepàtics, era, com ja he dit, res mes que un troç de fanch cuyt, de terrixa de la mes ordinaria y no pas tant gros com el palmell de la mà. Havía pertenescut a una testa, a un bust, tal volta a una estatua sencera. Are no era mes que un troç de cara. Li mancava tota la closca y de mitg front, diagonalment, fins a mitja pometa de la galta, tota la banda dreta. Quedava, donchs, el sobrecell esquer, un ull, el nas malmès, els llavis escabotats, la barba y tot un costat de cara fins a ran de coll y orella. Sens dubte, a causa d'haver estat colgat en mitg de argila apegalosa li havia quedat un clapejat compacte, fortament adherit a tota sa superfície, que decorava la terrixa originaria d'una llebrosia mes obscura, però sens desfigurarli 'ls trets. Aquests eren los d'un africà; pometes amples, nas xafat de la creu, llavis extraordinariament, hipnòticament molsuts. Per axò jo vaig batejarlo ab el nom d'Esclau etiòpich. Mon petit esclau, no tenia mirada. Dintre 'ls parpres oberts y retallats com els d'una careta, la còrnea plana, sens nines. Aquest retallament dels parpres y son contorn defectuós, en forma d'atmetlla, li donaven tot l'ayre d'un troç d'estatueta arcàica, però no'n tenia'l ximicament,

l'axutesa del fer pròpia de lo arcàich. Al contrari; es d'una factura ampla y granada, d'una segura y enciçadora frescor de primer intent, hont canta la vida y 'l caràcter. Aquest hi es donat ab una extraordinaria simplicitat de recursos. Marcant l'espessor de les narines una fonda ratlla incisa, un altra fonda ratlla coronant l'espessor sensual dels llavis y senyalanhi la partió. Axó es tot; que l'obra es obra humil y sens pretencions, y humil la materia empleyada; humil, tal volta, l' destí a donarli y l'esculptor no està pera perdrehi hores. Potser no ha volgut mes que fixar una impressió volant o fer un estudi per obra major. De totes maneres no ha trevallat ab motlle establert ni de memoria. Ha cobsat d'un tret el natural, l'ha traduhit d'un cop de dit lleuger y expeditiu, però aváns s'ha posat el model devant dels ulls. Per axó son obra, senzilla y tosca com és, yessa de vida; d'una vida trista d'esclau. Car, aquest fragment de terriça, tan grassa y elementalment tractada per l'artista, té una expressió de profunda malinconia. Sota l'empastat d'argila que li fà com una epidermis de grà desigual y fortament acusat, hont juga la llum viva, donantli una major sabor de cosà arqueològica, el petit etiòpich de terra rogenca sembla plorar *per dins*, com debia plorar l'etiòpich de carn bruma que l'inspirà. Tal volta anyoraba la pàtria llunyana hont perdía la llibertat d'home lliure; tal volta l'espatlla que se li havia obert carretejant, allà, en l'Egipte hieràtic, els blochs de les piràmides faraòniques, tornava a sangnar sota els carreus de les muralles emporitanes...

Que 'ls temps aquells donen per aquestes y moltes altres fantasies.

Oh, màgica prepotent del art, que axí fa arribar, viu y penetrant fins a nosaltres, un dolor humà sentit o pressentit fà més de dos mil. segles!

Llágrimes romanes

„ Sembla faula, y no ho és. Jo tinch, senyors, en mon poder un quelcom marvellós; un quelcom més escàs y més car que 'l radi; un quelcom que tal volta no tinga ningú més y que no podria comprarse en la botiga ni ab totes les

riqueses de la terra. Aquexa cosa prodigiosa es un no res... unes quantes gotes de aygua; unes quantes llàgrimes plorades, fa una pila de centuries, per uns ulls... romans. Y no creyeu que parli metafòricament, sinó donant a més paraules el més recte sentit. Exes llàgrimes que dich son llàgrimes reals y veres, llàgrimes caygudes de veritables llagrimeres y que en lo quart o quint de segle de segles que, a tant la llàgrima, brollaren, com necessitat de ritual en una cerimònia funerària, no s'han pas secat ni evaporat, no han pas perdut s'aparença y ses qualitats de llàgrimes; nó, líquides y salabroses, tal com les degotà 'l dolor mercenari, s'han conservat durant tots aquests segles, en lo fons del petit recipient que les va rebre. ¿Com s'escaygué 'l prodigi? Oh, tan senzillament! En l'incineració del cadàver, voltat de presentalles dels parents y d'infinitat de llacrimatoris, plens a bessar de les llàgrimes tarifades de les ploraneres oficials, el foch reduhí a cendres y vestigis informs la carn, les vestidures del difunt y els ornaments sumptuaris; els restes de la bellesa o de les vanitats que havia passejat orgullosament per la terra; però, menys clement ab la altivesa que ab l'humilitat, la potencia destructora que consumí tantes coses precioses, usà d'una certa benignitat ab les frèvoles y de escassa vàlua, ab les sotils ampollètes de llàgrimes. A unes les reduhí a monyoquets de pasta recremada, a altres les axafà com tabèlles de fruyta massa tendra, a altres les clivellà en totes direccions, fendint ab innúmeres petites coltellades la pelícua vítea, que defallí, escolada, en lo sot devastat; finalment, a una que havia tingut més coratge que les altres y havia resistit a peu dret el terrible martiri, admirantla, tal volta, per son bell gest heròich — l'heroïsme sempre n'ha estat congriador d'admiracions, — se contentà ab fòndrerli el capçirell, ab clòurerli per arreu la boca, afuantli y reduhintli 'l coll a una tija, a un ble retort que, sens força per aguantarse test, se blincà sobre la base. Y, per aquella clausura estranya, per aquella soldadura absoluta de les parets superiors del receptacle, vingué a quedar aquest convertit en una mena d'ampul-la d'injectable, hont les llàgrimes, que no havien tingut temps de fondre's, quedaren de repent empresonades en un empresonament que no havia de tenir fi. Y, allà, al fons d'aquella estranya ba-

retineta blava, doblegada sobre sí mateixa, térbolament transparenta y obscurament policromada per l'acció de la terra, de la flama y dels anys, en conjunció, aquelles llàgrimes reals, plorades en temps d'August o de Calígula, encar avuy, després de passar victoriosa, triomfalment, a través de les edats, de les raçes y de les supersticions humanes, se mostren a nostres ulls plenes de claretat misteriosa, y perdurables, perdurables com els ritus ancestrals que les van engendrar.

No vull cansarvos més, senyors Acadèmichs; no vuy afegir grans y més grans a mon màgich collaret de quimeres... Prou que me'n ofereix a mans plenes, a dojo, la lliberal Empori, però quedí per altre més coratjós la fexuga joya d'aplegarlos, quedí per altre més entés l'honor de ferhi tría en l'explendit tresor; que jo gran pena he tingut pera complir humilíssimament la tasca reglamentaria que vau tenir a bé imposarme; y al donarvos novament mercès a tots, sols vos prech que la benignitat que tan generosament aquí m'ha dut, no'm dexi de la seva mà y sia viàtich restaurador de mon penediment; de mon penediment sincer per lo que devia donarvos y nos vos he sabut donar y alhora per lo que vos donch, ay! ab prodigalitat tan abusiva.

Sols aqueixa benignitat vostra, excusantme y absolentme paternalment, pot fer menys crudels pera mí, les glorioses crudeltats de aquest trànzit.

HE DIT.

RESPOSTA

DE

DON ERNEST MOLINÉ Y BRASÉS

SENYORS:

Les paraules de salutació que 'ns ha llegit al començar lo seu nodrit parlament la cùltíssima dama que des de avuy honra la nostra Academia, està inspirades per veritable emoció encara que vagin disfregades ab lo formulisme de consuetut. Y ho dich perque, delegat per molts de vosaltres, en companyia del meritíssim acadèmich doctor Roca, vaig tenir l'honor d'invitarla a entrar a aquesta casa, y encara 'm sembla veure sos ulls de sincera estranyesa y escoltar ses emocionades paraules de protesta: «¡Jo, jo! ¿què hi faré, pobre de mí, a l'Academia? ¡si no he estudiat res, si no sé res! ¿de què 'ls parlaré, en què 'ls podré ajudar?...» Axis nos contestava aquella senyora, y, realment, si 'ls convidants no haguessim conegut d'ella més que l'ayre modest y casolà ab que acullia la singular proposta, sense recordar la estela gloriosa de ses obres literaries, la visita hauria semblat estranya. Ja sabiem nosaltres que la nostra gentil convidada era molt més que la clàssica mestressa catalana, la que sol compartir sos dies entre les petites feynes de casa, y la vetlla de la mare málalta. Era encara molt més que la sensible escriptora de la terra, com tantes n'hem aplaudit, arrossegada ab nosaltres per la forta tramuntana renaxentista y autora de petites obres en prosa y en vers en les quals la imitació dels bons models quedava redimida per certa sentimental feminitat que les feya adorables y eren la nota més simpàtica, ja que no la més estètica y triomfal, dels nostres infinits certàmens. Y es que la Víctor Català a més d'ésser dona exemplar y poetesa, folklorista y narradora, es, y axò ho sabeu mellor que jo, la escriptora de temperament robust y originalíssim que ha donat la nota més plena, més vibrant, més sonora y, dexeum'ho dir, més mascle, en la novela catalana.

¿Qui no recorda sa sorollosa aparició en lo camp de les nos-

tres lletres? Era a principis del corrent sigle quan sortiren en les llibreries dues obretes de mida y aspiracions modestes, de forma pulida y vigorosa; aquells dos llibrets estaven escrits en vers y 's titulaven *Cant dels mesos* y *Quatre monòlechs*; tot seguit excitaren la curiositat dels cenacles literaris per venir signats ab un nom nou y sospitós de pseudònim. ¿Qui es, deyan molts, aquest Víctor Català que ab tanta decisió ocupa de cop y volta un lloch d'honor en la llarga corrúa dels nostres literats? ¿Qui es?... ningú 'l conexia y tot eren suposicions aventurades. Aquestes arribaren a un punt emocional quan comença a divulgar-se la nova de que en Víctor Català era *la* Víctor Català, pseudònim de Caterina Albert y Paradís, gentil damisela pertanyent a una distingida familia de la costa empordanesa. Mes no havia acabat aquí la sorpresa dels curiosos sinó que cresqué en proporcions imposants a mida que anarem llegint en les columnes del setmanari *Juventut* signats ab lo meteix pseudònim, quadros en prosa de viril contextura, d'inusitada força d'expressió, que aportaven una nota aguda, però ben entonada, al concert de la literatura catalana.

Desde aleshores la sorpresa se convertí en afanyosa ansietat y després en admiració ditiràmica. Perque no més cabien comentaris d'incondicional elogi al acabar la lectura d'aquells quadros breus en que 'ns pintava ab traços d'un vigor singularíssim y axafador, algunes dramàtiques escenes de la vida rural. Y 'ls crítichs començaren a comentar y, naturalment, a divagar. Que si l'estil del nou escriptor se sembla al del francès tal o al del rús qual; que si es naturalista, que si ho es massa... fins un ilustre poeta qu'oficiava de crítich en lo degà de la premsa diària barcelonina, potser portat per ses tendències idealistes que l'hi dictaven alguns deliciosos ensaigs de prosa sentimental a lo Emerson, o potser coaccionat per lo tradicional credo estètic del seu diari, escrigué paragrafs alarmants sobre les suposades tendències d'aquells quadros quan aparegueren colleccionats en lo llibre *Drames rurals*. Aytal actitud ja la degué témer la escriptora, quan en lo pròlech d'aquest llibre, al excusarse per endevant de la nuesa del concepte y fins de la frase, promet a ses lectores (ella no sospitava l'alarma dels seus lectors), que una altra vegada les hi escriuria un llibre de

color de rosa, les hi dibuxaria un país de vano. Mes lo públich seguí emocionantse en les supremes y esgarrifoses visions dels *Drames rurals* y després en les dels *Cayres vius* de la metexa filiació casi tots ells, encara qu'en alguns exampla la esfera de visualitat a la vida ciutadana. En totes aquestes evocacions apareix l'home d'ara y de tots los temps, ostentant les taques de ses passions y vicis; es l'home d'aquí y 'l de qualsevol altre país, perque dintre de la nostra especial indumentaria, nos lo presenta en tota sa nuesa espiritual. Si 'l quadro resulta tètich, si la impressió que 'n treyem es aplanadora, la fruició estètica es sempre fonda sense que 'ns hagi arriuat la més lleu influencia malaltica o immoral, com algú havia suposat; perque si axis fos, les heròiques germanes de la caritat que complexen sa santa missió en constant contacte ab los malalts llagats d'ànima que omplen los assils y presons, pròmpte haurien d'ésser recloses ab dura penalitat en los metexos benèfichs establiments.

La gran obra que la Víctor Català produhí després d'aquelles dues coleccions de quadrets fou sa novela *Solitut*, una gran epopeya en prosa. Les altes qualitats que la Víctor Català havia desmostrat en ses visions fragmentaries de la vida rural, arriuen en *Solitut* a un grau màxim; la llengua a un suprem desplegament de tons y modalitats; lo factor psicològich, dintre de sa simplicitat, a un desenrotllo sorprenent; lo talent descriptiu a un nivell poques vegades assolit; la força del diàlech a una concisió y plasticitat admirables, y finalment, la trama novelesca al ideal de harmonia, equilibri y naturalitat casi absoluts, qu'es la norma dels grans novelistes. Bastarà aquesta desmanyada síntesis perque no podríem resistir a continuar l'elogi en proporcions que no 'ns permet aquest discurs, per poch que 'ns proposessim l'exàmen analítich de la obra y que 'ns detinguessim al devant de la figura quelcom hieràtica d'aquell adorable pastor qu'encarna tot lo misteri, ple de supersticions y sabiesa, de la sana ruralitat catalana, en contraposició a aquella mala *Anima* que 'n representa son odiós aspecte.

Fou rebuda ab tots los honors la novela *Solitut*; ha sigut traduhida a variés llengües, obtingué 'l premi Fastenrath en los Jochs Florals de Barcelona y se n'han agotat varies edicions. Esperavem de son autor, que 's trovava en plena

vida y potencia productiva, altres obres magistrals, mes no tinguèrem aquesta esquisida satisfacció perque la Víctor Català emmudí perà la novela casi definitivament limitantse a una curiosa *reprise* (fa poch anys) ab lo film novelesch *3.000 metres* que publicà la revista *Catalana*, interessant y mogut a la faysó aventurèra dels *Miserables* de Víctor Hugo; es lo més oposat a la serenitat y proporció helèniques de *Solitut*. Si no 'ns donà més noveles, nos regalà ab un *Llibre blanc*, potser recordant aquella promesa tranquilisadora de les ànimes sensibles a que suara 'ns referiem; però 'l nou llibre contenia versos, no prosa, y devem confessar que situada la producció poètica de la Víctor Català dintre de la inmensa regió de sombra projectada per ses gegantines noveles, llargues y curtes, queda quelcom apagada; tal vegada per axò lo novelista ha restat èxit al poeta que, tot y possehint gran emotivitat y domini del vers, no 'ns corpren ab la grapada genial de sa prosa.

Lo robust temperament de la Víctor Català s'ha manifestat en un nou aspecte: lo de crítich y polemista. Aquest aspecte que 'n podriem dir didàctich, apart del moll y substància de les coses esplicades, sempre dignes d'atenció, nos presenta un escriptor diferent del purament imaginatiu; tot lo qu' es en aquest visió clara, concisa, definitiva, color just, interès satisfet al final de la lectura y constant emoció estètica, es en los seus altres treballs en prosa, un frassejar inacabable en lo qual los conceptes en singular desordre s'empenyen y encaballen; xiulen sobtadament com bales rases les conclusions al bó del raciocini, y d'aquest evident desordre expositiu resulta al cap-de-vall de tot que l'autor vos ha convençut pè'l procediment d'amuntegar en les quartilles tumultuosament y sens disciplina les innumèrables idees que bullen en son cervell y 'l sediment de frases y paraules de que sempre disposa. No es un càrrech sinó un elogi aquesta sincera apreciació meva. Quan la Víctor Català en lo pròlech de sos *Cayres vius* exposa ab aparent volubilitat (únich punt en que 's descobreix literariament son temperament femení) les qualitats y defectes de la crítica, arriba a la sana conclusió de que aquesta no influeix ni pot influir en la formació augusta de l'escriptor; quan en son discurs presidencial dels Jochs Florals de Barcelona de 1917,

nos parla entre altres coses de la disputa entre joves y vells, ab ben poch acert plantejada dins del nostre camp literari, se decanta per la generositat y la concordia. En un y altre treball, quina abundancia d'argumentació, quin devassall de frases y paragrafs que a la fi 'ns rendexen y 'ns conven- cen com no ho faria lo silogisme millor construit!

En lo discurs que acabeu d'aplaudir no surt lo polemista sinó l'observador y aquest nos dona lo millor que té: la rara qualitat de veure ab justesa y d'explicar ab expressió admirable. En aquest discurs, d'acort ab la piadosa consue- tut, la recipiendaria fa l'elogi del antecessor; lo seu treball, constitueix una esplèndida miniatura psicològica del plorat Rahola y ensemps un cant a la terra empordanesa. Tal vegada seguint lo lloable exemple de l'Academia Fran- cesa en la qual los discursos d'entrada se reduhexen al recort del company desaparegut, la Víctor Català hauria pogut fer punt al acabar aquella substanciosa necrologia que realment ja constitueix una obra acabada; ningú com ella ha estudiat a n' En Rahola en un aspecte que 'n podríem dir maternal perque recull, no la seva obra literaria que aquí metex ja ha sigut sàbiament analisada per lo nostre com- pany senyor Carreras y Artau, sinó la naxença d' En Rahola, sa infantesa, sa bollidora joventut traspuant irresistible simpatia, tota una vida plena de bondat y entusiasmes, que ha de restar perpetuada com a model ideal per la actual ge- neració y les vinentes quan decidixin apartarse de les co- rrents de sòrdit egoisme que avuy les arrocega.

Mes, no del tot convençuda de que l'estudi biogràfic- psicològic d'en Rahola, constitueixi, ell sol, lo fons del seu discurs d'entrada, ha volgut posarhi a continuació la esplèndida toya de sensacions emporitanes que, en molts anys d'adoració contemplativa, ha cullit en les runes sagra- des de la antiquíssima colonia. No les vull profanar ab pa- ragrafs de crítica pretenciosa o impertinents; tant sols n'aspirarè goludament la suavíssim aroma com ja haureu fet tots vosaltres a hores d'ara, per acabar proclamant la perfecta, armònica y subtil varietat d'aspectes que conté la obra literaria de la Víctor Català y tatxar definitivament ab un enèrgic traç de ploma lo calificatiu esparverant ab que alguns crítichs volgueren encasillarla.

Senyors: Vos agraheixo l'honor que m'heu dispensat al escullirme per donar la benvinguda en nom de la nostra corporació, dues voltes secular, a la insigne escriptora qu'avuy honorem. Per primera vegada, en terres hispàniques, lo llindar d'una Academia reyal e ilustre es travessat per una dama. Personificació de la més alta gloria literaria que cap altre dona hagi lograt en la nostra terra y dotada de totes les virtuts humanes ¿com s'havia de negar l'Academia de Bones Lletres a obrirli de bat a bat ses portes? Gràcies vos donem, a vos, insigne autora de *Solitut*, perquè al ratificar avuy solemniament la vostra consagració als estudis literaris e històrichs de Catalunya, nos porteu una corrent pura, fresca y perfumada, un sanitos alè de vida procedent del màgich verger de la prosa imaginativa, ahont bastíreu lo vostre monument literari *ære perennius*.
¡Benvinguda y per molts anys!

HE DIT: